

La lluita dels clàssics (o «arts de tots els gèneres, uniu-vos!»)

quaderndelesidees.press/la-lluita-dels-classics-o-arts-de-tots-els-generes-uniu-vos/

March 1, 2017

Imatge: tragèdia i comèdia.

La idea de classificar les arts en gèneres aparegué per primera vegada a la literatura europea fa uns 2.400 anys, concretament al principi del tercer llibre de *La República* de Plató. La majoria d'enciclopèdies, de manuals pedagògics i d'articles *online* ho remarquen, però no semblen sorprendre's davant d'aquesta troballa: la classificació de les arts en gèneres va néixer en un laboratori polític. No hi fan cap referència precisa: citen Plató en general, més com un segell d'autoritat que com una clau per entendre la funció dels gèneres en l'art. La qüestió superficial de *qui* va inventar el concepte sembla més important que la qüestió profunda de *per què* el va necessitar. Com si el fet que els gèneres artístics hagin nascut com una eina política fos un detall secundari.

Mirem-ho de més a prop. La idea apareix al principi del llibre tercer, amb ocasió d'un debat sobre l'educació. Durant el primer llibre els protagonistes han discutit sobre què vol dir «ser just» i, com que no han arribat enlloc, Sòcrates ha reorientat la discussió cap a una reflexió sobre la justícia col·lectiva, amb la idea que un estat just forma ciutadans justos i un estat injust, uns ciutadans injustos (llibre 2). Per tant la clau de la justícia individual és l'estat, i més precisament l'educació: amb una educació com cal, l'estat forma ciutadans que saben triar bones lleis, que incentiven la cooperació entre tots, etc.: es produeix un cercle virtuós de justícia. Però si l'educació és dolenta, es crea el cercle viciós simètric.

El quid de la qüestió esdevé a saber què és exactament «una educació com cal», i amb això comença el llibre 3, i la reflexió sobre els gèneres artístics. Plató és un adversari ferotge del règim democràtic, i té molt clar que l'educació com cal és la que ensenya a cadascú quin és el seu lloc dins l'univers i dins la societat, i com fer-hi un paper respectable. Per tant a cada classe social ha de correspondre-li una educació ben determinada. Per exemple, desaconsella portar els soldats a veure tragèdies, per por que l'espectacle de les desgràcies els converteixin en ploramiques (387b). Plató necessita un criteri general per decidir què ensenyar i què no. No vol un criteri blanc o negre: no es tracta pas tant de prohibir la poesia (és una lectura famosa però un xic caricaturesca) com dir que «aquest tros, aquesta obra, o aquest gènere pot o no pot formar part del programa educatiu d'aquesta classe de ciutadans».

El criteri que sembla més adient a Plató per classificar les arts és el de *la imitació*, per dues raons. Primera, la imitació és un criteri educatiu per excel·lència: decidir en cada cas què es pot imitar i què no equival pràcticament a plantar el marc del programa educatiu més adaptat a cada classe social. La segona raó és que li permet jerarquitzar totes les arts entre elles, i dins les arts, totes les obres, i dins les obres, els diferents elements, en funció d'una escala que podríem dir d'*autenticitat* (les arts més imitatives: pintura, poesia lírica, creen il·lusions i són perilloses. Plató les situa a baix de l'escala). El que importa aquí és que la intenció primera de la classificació de les arts és la de jerarquitzar i censurar: els gèneres artístics neixen com a eina de política educativa dins l'obra d'un defensor de l'oligarquia, i tenen com a finalitat imposar, per sobre de la lògica pròpia de la creació, una lògica de reproducció de l'ordre social. Sent així, no és d'estranyar que la relació entre els artistes i la classificació genèrica hagi sigut sempre complicada.

Imatge: Michaux, "poesia per poder".

I conseqüentment potser hauríem de considerar que «gènere artístic» és un abús del llenguatge, ja que l'art no tenia gèneres abans que el senyor Plató decidís discriminar entre les obres. I també que els gèneres són el símptoma de la submissió de l'art i de l'artista a una normativa de caire ideològic. Una normativa que té dues funcions bàsiques: la de jerarquitzar les obres i la d'influir en la seva creació.

De fet, els gèneres artístics es van desenvolupar durant tota la història omplint aquestes dues funcions. Fent exactament el que s'esperava d'ells. Per això, sens dubte, van cobrar una especial importància durant el segle XVII, durant el qual van esdevenir l'alfa i l'omega de la creació artística i de la seva recepció. Cal recordar que el segle XVII fou també el gran segle de la reacció catòlica després de la Reforma, i de l'assentament per un llarg temps de l'absolutisme monàrquic. També va ser un moment d'intensa reflexió sobre els gèneres teatrals, musicals i poètics, i no és coincidència. Aquesta reflexió, de manera molt poc sorprenent, conclou que existeix una sola manera de fer les coses «com cal», i mil maneres de fer-les malament. I tampoc sorprèn que l'única manera de fer bé les coses rebi el nom de *clàssica*. Sempre és la mateixa idea de discriminar per jerarquitzar i col·locar en classes ben definides: tant el grec *génos* com el llatí *genus* signifiquen 'raça, provinença, classe, ordre'.

En l'ordre clàssic dels gèneres, la tragèdia és el gènere més elevat perquè els seus herois són reis i reines, i la sàtira el més baix perquè posa en escena la plebs, els esclaus o els animals. Aquest ordre és respectat quan l'obra és coherent: a l'heroi de baixa extracció li corresponen aventures ridícules, i al noble li cauen desgràcies pavoroses que són una ocasió de mostrar, justament, la seva noblesa. I no és respectat el contrari, quan el servent enraona com els mestres o quan es dona un final tràgic en una història de burgesos. La història, el to i els diàlegs, com també l'estil (cada gènere té el seu propi cànon), tot ha de coincidir per sumar punts de classicisme.

I per això mateix el classicisme és, més encara que una classificació dels gèneres, un manual d'estil per al creador. Pressiona l'artista perquè la seva creació encaixi des del primer moment en el procés dins el lloc que l'ordre clàssic li dictamina. El segle XVII és el gran segle de les *arts poètiques*, és a dir, etimològicament, de les «tècniques de creació»: són manuals que detallen la classificació en gèneres i subgèneres, i les pautes estilístiques que millor corresponen a cada un d'ells.

El triomf del classicisme va encorsetar la creació durant segles, i també la recepció. Va produir una justificació del seu ordre mitjançant la seva inclusió en una història, la història de l'art —la de tota la vida, la que s'ensenya a les escoles «clàssiques»—. Segons aquesta història cada època té un gènere particularment representatiu (la tragèdia grega, la comèdia llatina, l'arquitectura gòtica, la poesia renaixentista, el teatre dramàtic clàssic, la música romàntica, etc). Aquesta història també forma una piràmide, igual que l'ordre social que es proposa reforçar: des de les pintures prehistòriques l'art progressa cap a la seva perfecció, que se situa en algun moment entre Racine, Velázquez i Mozart, i les èpoques posteriors són de decadència.

És per totes aquestes raons que un poeta com Henri Michaux afirma que «els gèneres són uns enemics que no fallen». Són més un sistema de cohibició que de classificació. O, si més no, classifiquen per ordenar i per mantenir un determinat ordre social, molt més que per entendre. Com a tals, són el principal obstacle a la creació autèntica, que sempre és un sorgiment d'alguna cosa nova. Tenen com a funció desactivar la novetat possiblement transgressora de la creació, forçant-la a seguir normes i educant el públic perquè rebutgi «naturalment» les obres que no compleixen el cànon.

Però d'on ve aquest poder del classicisme, màxima expressió dels gèneres i de la seva jerarquia? Per què i com ha sigut capaç d'imposar-se no només a generacions d'espectadors i d'oients, sinó també a tants artistes tan creatius i a tants crítics tan educats?

Que la idea de gèneres fou inventada per consolidar un ordre social no implica que durant els seus vint-i-quatre segles d'existència hagi sigut utilitzada *només* d'aquesta manera o amb aquesta finalitat. Pensem per exemple en la paròdia, que consisteix a imitar el cànon d'un gènere noble per explicar una història i uns caràcters baixos: per definició, no podria existir sense uns cànons genèrics. Sense el classicisme, sense aquest sistema regulat i jerarquitzat de característiques canòniques, *El Quixot* i *Madame Bovary* serien impossibles. En la paròdia, el treball creatiu consisteix a adaptar-se a una cohibició formal, però amb la finalitat de subvertir-ne totalment l'esperit. *Madame Bovary* aplica els cànons del drama romàntic a uns personatges incapaços de reaccionar-hi *com cal*. Això significa que el gènere, ni que fos com un tutor que ajuda una planta a créixer, pot ser també un adjuvant de la creació?

La retòrica sempre ha fet un ús intens del gènere per potenciar la capacitat d'improvisació de l'orador. Parlar en públic és intentar aconseguir que una audiència faci cas del que un diu. La primera cosa que un orador ha de tenir clara quan parla és quin gènere de discurs toca en cada ocasió. Els gèneres possibles son tres: un quan els oients han de prendre una decisió, un altre quan han de jutjar un cas, i el tercer quan toca fer un balanç. I cada gènere té els

seus tòpics: els tòpics són *llocs* del discurs (aquest és el significat del terme grec *tópos*), llocs coneguts on l'orador sap que hi podrà descansar tot parlant, i concentrar la seva creativitat en el camí que du d'un lloc a un altre. Així, cada discurs té unes etapes «genèriques» que són com una bastida que ajuda l'artista a aixecar la seva obra. En aquest cas el gènere segueix sent un model, però aquest model és més aviat una plantilla per omplir que un patró per seguir.

Aristòtil va escriure un tractat de retòrica, un altre sobre la creació poètica i encara un altre sobre els tòpics. I també va escriure un tractat, *Sobre la generació i la corrupció*, en el qual recorda l'evidència següent: «el gènere és allò que genera». És una evidència que mereix ser examinada, ni que sigui metafòricament. Quan parlem de gèneres i de congèneres en el món animal, diu Aristòtil, parlem d'éssers que es poden reproduir entre ells, però no a la idèntica —això seria replicació i no generació—. La generació reproduceix *amb petites diferències*. Un gènere, en el món animal, és el conjunt de tots els animals que es poden reproduir entre ells malgrat llurs petites diferències. I en retòrica també, en el món dels discursos, un gènere està format per una sèrie de característiques tals que permeten produir un discurs a partir de les característiques comunes que és un element de generació, en tant que facilita la producció d'efectes nous de convicció, mitjançant la reproducció de velles receptes.

I què són la majoria de moviments pictòrics des de, com a mínim, l'impressionisme, sinó exactament el mateix tipus de moviment creatiu a partir d'una reproducció *amb diferències*? El gènere posa a disposició de l'artista un codi de fabricació que, per tancar la metàfora, podríem anomenar «codi genètic de l'obra»: de la mateixa manera que l'ADN, aquest codi assegura a la vegada la reproducció i la diferència.

Des d'aquesta perspectiva els gèneres no tenen per què ser idees preconcebudes aplicades des de fora a la creació artística. Fa tot just un segle (1917, *L'art com a procediment*), l'escriptor i teòric rus Víktor Xklovski descrivia els gèneres artístics d'una manera molt dinàmica: l'art és un conjunt de procediments, trucs, receptes que es passen, es copien, es milloren o, al contrari, cauen en l'oblit, sense parar. Els gèneres són unes agrupacions més o menys duradores de receptes que formen un conjunt —perquè aquest conjunt té un sentit—. Per tant els gèneres són tan naturals i tan antics com els artistes, o com la pràctica d'inspirar-se en l'obra d'un altre. No es van inventar en un laboratori polític: Plató només els va donar un nom i en va fer un instrument de la seva utopia política, però no els va inventar.

De fet, el que és més recent és el recel de molts artistes davant dels gèneres: durant quasi dos mil·lennis i mig, la classificació genèrica de les obres no va donar lloc a cap protesta en contra dels gèneres artístics com a tal, ni a cap intent conscient de superar o transgredir aquest sistema de classificació com a tal. El canvi es produeix entre finals del segle XIX i principis del XX, i entre els factors d'aquesta inversió dels valors en podem destacar dos. El primer és una transformació de la representació social de l'artista, que passa de la categoria d'artesà a la de creador. I si un artesà es caracteritza per l'ús intens de regles i receptes pròpies del seu art, generalment agrupades en un cànnon, l'artista modern en canvi és vist com un creador quasi diví la funció del qual és fer sorgir una novetat absoluta. En aquesta perspectiva, seguir les regles d'un gènere ja no està vist com el signe d'una formació ben feta, sinó d'una falta de poder creador de l'artista. El geni, que abans del segle XIX significava una capacitat per treure el millor profit de les regles genèriques, passa a ser entès com una capacitat d'imaginació i de creació absoluta, un poder diví de fer sorgir obres del no-res. El segon factor que va contribuir a invertir el valor dels gèneres artístics es diu *romanticisme*.

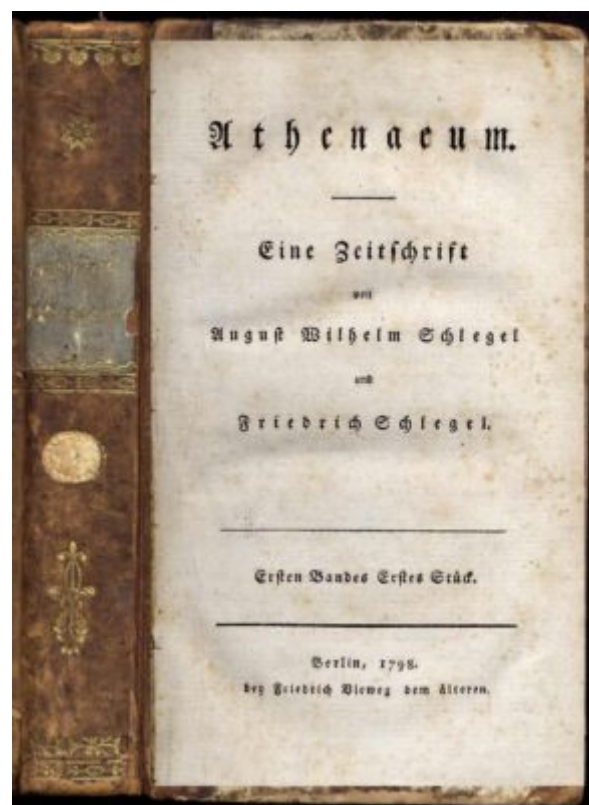
Els gèneres i el romanticisme tenen una relació complexa. Per començar, el romanticisme valora l'originalitat per damunt del respecte als cànons del gènere. El romanticisme ha fet de l'originalitat el valor per excel·lència. Ser original vol dir manifestar-se com a l'origen d'una idea o una obra, i com un creador quasi diví.

No cal perdre de vista, al mateix temps, que el romanticisme és un gènere o un subgènere: hi ha una poesia romàntica, un teatre romàntic, una música, una pintura, etc. A més, és un gènere que es caracteritza (entre altres característiques que no toca detallar aquí) per una constant i profunda reflexió sobre els gèneres. Per als romàntics, els gèneres no són tant uns models com les formes que pren l'art en les seves constants evolucions. En llocs com la revista *Athenäum*, fundada l'any 1798 pels germans Schlegel, Novalis i Schleiermacher, l'ordre clàssic immutable dels gèneres dona pas a una història global de l'art, que és concebuda com un constant moviment de moviments. El filòsof Hegel es va apropiat tot aquest treball d'elaboració i en va presentar la síntesi en les seves *Lliçons sobre estètica*, i també en les *Lliçons sobre la filosofia de la història*: la poesia èpica, de Gilgamesh a *La Ilíada*, és la primera expressió, ingènua i col·lectiva, de la consciència d'un poble. El lirisme (bucòlic, elegíac o heroic) apareix quan neix la consciència individual, i el drama, quan esdevé necessari resoldre la contradicció entre el col·lectiu i l'individu (*Antígona* de Sòfocles n'és potser l'exemple més clar). Com tot el que escriu Hegel, conclou que el moment present (el romanticisme del segle XIX) és una etapa assenyalada en la qual totes les contradiccions es van resolent i, en particular, l'art s'està apropant a una forma sintètica, mixta i superior. Aquesta haurà de ser una obra d'art total, alhora dramàtica, lírica i èpica. Arribarà a existir abans de finals del segle (XIX), amb el drama musical wagnerià, que un defensor del classicisme com Nietzsche qualificarà de «circ» pel fet de barrejar les arts i els gèneres.

Imatge: Julian Totino Tedesco, Paròdia de Boticelli.

El romanticisme es caracteritza doncs per una relació molt ambigua amb els gèneres. Per una banda pretén superar-los en una obra d'art *transgenèrica*, però per altra banda brinda al classicisme una medalla que no hagués somiat tenir mai: una justificació històrica i fins i tot ontològica. Fins al romanticisme, els gèneres existien *perquè sí*, per tradició, perquè els grecs així ho feien, i poca cosa més. A partir del treball del grup d'*Athenäeum* i de la síntesi de Hegel, l'existència dels tres gèneres clàssics (èpic, líric, drama) té una potent raó de ser. Expressen una oposició metafísica entre allò subjectiu (la interioritat, les emocions, el desig) i allò objectiu (el món físic, la condició humana, l'ordre social), i diuen que l'obra d'art sempre és un intent de resolució d'aquesta oposició. Com que no ho aconsegueix mai del tot, qualsevol obra deixa lloc per a una següent que ho intentarà una mica millor i fracassarà una mica menys. Aquest moviment cap a la perfecció és, segons Hegel, la història de l'art. I aquesta no és sinó un punt de vista sobre la gran Història, que es podria definir com el moviment pel qual el món supera a poc a poc la seva divisió entre la dimensió objectiva i la subjectiva, entre l'exterioritat i la interioritat. Un cop més, no es tracta aquí d'explicar el fons de la filosofia de la

història de Hegel (una espècie d'evangeli per a racionalistes), sinó d'entendre que amb ell i tots els romàntics fins a Wagner, els gèneres artístics canvien d'estatus. Abans eren uns models *artificials* (en el sentit etimològic de «fets per (a) l'art») ara són uns referents històrics naturals, que tenen una profunda raó d'existir, i que no es poden lícitament transgredir excepte en el sentit d'una superació segons Hegel o Wagner. Així, de manera paradoxal, el romanticisme que tant va criticar el classicisme fins a matar-lo, en va consagrar l'element més cèntric: la idea que naturalment l'art es divideix en gèneres, i que naturalment cada gènere és la perfecció del gènere anterior, i que naturalment tot aquest moviment correspon a un ordre històric i a un ordre de les coses.

Imatge: 1798, 1er n° de la revista Athenaeum, dels germans Schlegel.

Entendre per què Plató va necessitar inventar el concepte, o perquè el classicisme i el romanticisme el van reactivar, és entendre que el gènere és la manera d'obligar l'art a reflectir unes preocupacions que no són seves. Podríem dir que els gèneres idealitzen l'art, no només perquè defineixen un ideal al qual les obres s'han de conformar, sinó també perquè són la marca d'una ideologització de l'art: sota el nom d'*història de l'art*, el que es va ensenyar durant segles era en realitat una història dels gèneres, és a dir la història d'un art ideal. Tanmateix, el simple fet d'agrupar les obres en funció de caràcters comuns crea una caixa d'eines que potencia la creació, alhora que permet entendre com l'art va canviant i quins són els mecanismes de la seva generació. Des d'aquesta perspectiva, cal desfer-se, potser no pas tant dels gèneres com del mal costum de fixar l'art per a interessos aliens.

SÉBASTIEN BAUER

Sébastien Bauer

França, 1972. Membre del Consell de Redacció des del n°205. Director des del n°209. Professor associat a la Toulouse Business School, ha creat i coordina un programa de creació d'start-ups amb impacte social i mediambiental anomenat Social Innovation and Change. També ensenya filosofia i antropologia del management.

